

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.66.272>

УДК [061.2:82 "183":930]:030 "19/20"

Олександр Дуднік,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5206-1129>,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: dudn70@ukr.net

ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРІОГРАФІЇ «РУСЬКОЇ ТРІЙЦІ» У ДОВІДКОВИХ ВИДАННЯХ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Мета дослідження – показати міру відповідності змісту матеріалів довідкових видань про «Руську трійцю», зокрема Маркіяна Шашкевича, результатам наукових досліджень про діяльність трійчан. **Методологія дослідження** ґрунтується на застосуванні принципів історизму, об'єктивності, системності й всебічності, а також – загальних методів наукового дослідження – аналізі, синтезі, порівнянні. **Наукова новизна**: вперше здійснено спробу порівняти зміст матеріалів довідкових видань ХХ – початку ХХІ ст., присвячених «Руській трійці», з історіографією цього питання. **Висновки**. Проведене дослідження доводить, що у матеріалах довідкових видань не повною мірою відображено історіографію означеного питання. Насамперед, це стосується того факту, що «Руська трійця» у національному відродженні на західноукраїнських землях була наступницею і спадкоємицею культурно-освітніх організацій м. Перемишля, успадкувавши від їх діячів ідею відродження руської (української) мови, запровадження її у навчання, а також – ідею історичної, мовної, етнічної єдності галицьких русинів з українцями Наддніпрянщини, тобто – єдності українського народу та соборності його земель.

Ключові слова: історіографія про «Руську трійцю», національне відродження, альманах «Русалка Дністрова», М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький.

Актуальність теми дослідження. Цінність довідково-бібліографічних видань полягає в тому, що вони глибоко, але лаконічно, доступно і всебічно відображають результати наукових досліджень, тобто історіографію того чи іншого питання. Однак, цього не завжди вдається досягти. Нині до недостатньо висвітленого у довідковій літературі ХХ – початку

ХХІ ст. можна віднести питання про діяльність Руської трійці (Р. т.) та її лідера Маркіяна Шашкевича в контексті українського національно-визвольного руху першої половини ХІХ ст.

Незважаючи на те, що процеси національного відродження на західних і східних українських землях після втрати державності відповідно у ХІV та ХVІІІ ст. розпочалися майже одночасно – наприкінці ХVІІІ ст., їхні темпи, змістовне наповнення національними ідеями на різних етапах історичного розвитку у західних і східних регіонах відрізнялися. Визначальний вплив на процес національного відродження у той чи інший період справляли східні або західні українські діячі, громадські об'єднання, політичні партії. Діяльність Р. т. є прикладом багатосторонніх ідейних і культурних впливів, що позначилися на багатогранній творчості її представників, баченні ними шляхів національного відродження України. Однак, у більшості довідкових видань, бібліографічних покажчиків, присвячених Р. т., що з'явилися упродовж ХХ – на початку ХХІ ст., не всі особливості діяльності гуртківців, чинники впливу на них, як і національні ідеї, що продукувалися трійчанами, висвітлено, відповідно до аналогічних наукових досліджень. Це стосується і культу Маркіяна Шашкевича, значення якого залишається маловідомим для загалу українців, насамперед центральних і південно-східних регіонів України.

Приступаючи до розкриття теми, зауважимо, що у данній статті авторський аналіз обмежується з'ясуванням відображення історіографії «Руської трійці» лише у довідкових виданнях. Означена проблематика у контексті бібліографічних покажчиків розглядатиметься в окремому дослідженні.

Аналіз досліджень і публікацій. На сьогодні існує чимало довідкових видань, що містять матеріали про Р. т. та її лідера М. Шашкевича, однак подана в них інформація має відмінності та неповною мірою відображає історіографію питання. Водночас безпосередніх досліджень, які б вказували на розходження й конкретні білі плями матеріалів довідкових видань порівняно з історіографією питання, не виявлено.

Мета дослідження – показати міру відповідності змісту матеріалів довідкових видань ХХ – початку ХХІ ст. результатам наукових досліджень творчої громадсько-політичної діяльності «Руської трійці», а також формування культу Маркіяна Шашкевича.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. в середовищі відомих західноукраїнських діячів (Іван Франко, Іван Брик,

Микола Андрусак, Лларіон Свенціцький, Михайло Тершаковець, Богдан Лепкий, Євген-Юлій Пеленський та ін.) сформувалося загальне бачення та розуміння ролі і значення діяльності Р. т. в історії українського народу. Більшість з них погоджувалися з І. Франком щодо оцінки діяльності Р. т. як революційної, зокрема, стосовно пробудження національної свідомості галичан. Так, літературознавець, поет і перекладач В. Щурат у книзі «На світанку нової доби. Статті й замітки до історії відродження Галицької України» (Львів, 1919) акцентував увагу на тому, що діяльність гуртківців справляла вплив на зростання національної свідомості українців Австро-Угорщини. За його словами, галицькі українці 1830-х років, переважно з середовища університетської молоді, належали до польських революційно-конспіративних організацій, а гурток М. Шашкевича стояв посередині – між ними і австрофілами. Доказом цього В. Щурат називає оповідання М. Шашкевича «Олена», в якому автор виступив проти польського революційного руху на українській землі, використавши давній воєнний клич «Гордий ляше, день не твій!» [27, с. 141]. Дослідник стверджує, що М. Шашкевич був знайомий з ідеєю незалежності України у союзі з Польщею, це так звана Федерація Польського і Руського народів. Однак, посилаючись на інші твори поета, зокрема послання «Побратимові (Мик. Устияновичеві) 1841 р., В. Щурат доводить, що М. Шашкевич «голубить мрію, як то колись українська пісня – символ єдності всіх українських земель – засяє красою»: Як при Чорнім морі, Себе завітчає, В степах на просторі, Весело заграє, Як в водах, Дніпрі, Змиєсь, прибере ся, Легеньким крильцем, На Дністер занесе ся [27, с. 141–142]. Тобто, автор стверджує, що М. Шашкевич у своїй творчій діяльності пропагував ідею єдності або соборності українців Австрійської і Російської імперій.

Про діяльність гуртківців як вагому складову національного відродження писав Ю. Охримович у праці «Розвиток української національно-політичної думки від початку XIX століття до Михайла Драгоманова» (Львів; Київ, 1922). Автор наголошував на істотному впливі польської революційної публіцистики й агітації на галицько-українську молодь, що сприяло появі полонофільської течії серед русинів Галичини. Поляки пропагували ідею нерозривної єдності Польщі, Русі-України і Литви, зазначаючи, що поляки і українці є «синами однієї матері», й обіцяли повну рівноправність [16, с. 31–32]. Саме на такі позиції перейшов І. Вагилевич після смерті М. Шашкевича і розпаду Р. т. Він

продовжував оспівувати Київську Русь як колиску і золотий вік українства, вважав, що українська література бере свій початок від часів Київської Русі. На його переконання, українська нація повинна бути самостійною як культурна спільнота, але свою політичну долю має поєднати у федерації з демократичною Польщею, з якою мала спільну державність упродовж 500 років [18, с. 290–291].

Події тих років детально описано у праці М. Возняка «Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії» (Львів, 1924). Дослідник, зокрема, відзначав сильне враження, яке справляли на оточуючих писання та «щирі із сердечним тоном» виступи М. Шашкевича [3, с. 108].

Як результат, М. Шашкевич став національним героєм у Східній Галичині, а вшанування його пам'яті перетворилося у всеукраїнське народне свято. Так, наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у публікаціях українського часопису «Буковина», який був трибуною національного відродження у регіоні Північної Буковини, М. Шашкевича вшановано як одного з визначних діячів так званої загальноукраїнської руської трійці: Т. Шевченко, М. Шашкевич, Ю. Федькович. Наприклад: «Буковинські товариства руські : [головний збір членів «Народного Дому» для участі у вечорі присвяченому руській трійці : Шевченку – Шашкевичу – Федьковичу] (Буковина. 1890. 1 берез. (Ч. 5)), «Народне свято в Чернівцях : [в пам'ять руської трійці : Т. Шевченка, М. Шашкевича, Ю. Федьковича] (Буковина. 1890. 29 берез. (Ч. 7)) [24].

Серед робіт радянських авторів міжвоєнної доби варто згадати дослідження О. Макарушки «Початки нового українського письменства в Галичині» (журнал «Україна», 1928. Кн. 2.). Автор піддає сумніву поширену в тодішній радянській Україні думку про ефемерність появи в історії нашого письменства М. Шашкевича, який начебто «безнадійно засвітився на темному обрії українського життя I пол. ХІХ ст., і як скоро з'явився, так і скоро згас, довгі літа не полишаючи після себе тривких наслідків» [13, с. 41]. Дослідник також акцентує увагу на тому, що у ті часи істотний вплив на пробудження національної свідомості справляли масони, яких було чимало з-поміж галицьких русинів, зокрема Д. Зубрицький, який перший з Галичини листувався з М. Максимовичем. «Збірники українських пісень Цертелева, Максимовича, Срезневського, Малоросійська граматики Павловського, Енїда Котляревського, Ластівка Гребінки, а вкінці й Квітчині дісталися до Галичи-

ни і мали там незвичайно добрий вплив. У збірниках пісень знайшла спольщена галицька українська молодь не тільки історію рідного краю в поетичній формі, але й багатство та високий розвиток тієї мужицької мови, котра відчуженому від мужика письменному Русинові вдавалася такою необнесеною та грубою» [13, с. 42–43].

П. Балицький у статті «Етюди з історії української книги (Перші українські видання в Галичині)» (Життя і революція. 1929. Кн. 5) звертає увагу на складні обставини діяльності Р. т. і зародження української книги у 30-ті роки XIX ст.: «чужий до українського народу центральний уряд, чужа та ворожа крайова адміністрація, національно несвідоме галицьке громадянство, що схилилося то до польського, то до московського берега» [1, с. 110]. Дослідник називає ті часи початком зародження ідеї народности серед українського громадянства та виникнення потреби у створенні «власного книжкового життя, відповідного сучасности» [1, с. 110–111]. Водночас, він наголошує, що саме тоді з'явилася польська письменницька течія, яка пропонувала українським діячам Галичини приєднатися до польської літератури зі своїм літературним доробком, скористатися досягненнями польської книги, насамперед її латиницею, а не створювати свій правопис і свою книгу. Це мало сприяти українській літературі стати складовою європейської культури [1, с. 112]. Однак М. Шашкевич під час так званої «Першої азбучної війни», яка велася стосовно доцільності заміни кириличного письма латиницею у польському варіанті, а церковнослов'янської мови – народною українською мовою, виступив за окремішність українського письма і мови, що найкраще відповідало особливостям духовної культури та історико-культурним надбанням народу. Водночас, він не відкидав потреби їх оновлення, щоб як мова, так і письмо більше відповідали духові часу. М. Шашкевич стверджував, що руська література, яка бере свій початок з часів середньовічної Русі («Слово о полку Ігоревім», «Літопис Нестора», «Руська правда»), повинна продовжувати традиції, з котрих вона вийшла й розвинулася. Поет був переконаний, що кирилиця більше придатна для вживання, ніж латиниця хоча б тому, що має більше знаків для передавання нюансів української мови. «Якщо будемо впроваджувати до слов'янської літератури чужі звороти і чужий спосіб висловлювання, то будемо втручатися в тіло, що має свою душу, іншою, чужою душею, яка не прихилиться до народу. ... Прийняття польського «абетадла» призведе до зближення з польською

літературою, але не зробить її доступнішою для інших народів, зокрема слов'янських» [14]. Як наслідок, Р. т. взяла приклад з українських діячів Наддніпрянщини і почала використовувати народу мову в літературних творах. Більше того, гуртківці запозичили український фонетичний правопис, розроблений П. Кулішем, вперше використавши його в альманасі «Русалка Дністровая» [5].

Український громадський діяч, бібліограф, літературознавець, видавець і упорядник книжок Є.-Ю. Пеленський також аналізував творчість Р. т., оцінював діяльність М. Шашкевича як революційну, що сприяла пробудженню, формуванню й розвитку національної свідомості українців Галичини у 1772–1837 рр. Водночас він вважав, що започаткували зміни у національній свідомості українців-русинів Австро-Угорщини греко-католицькі священники Лев Шептицький, Михайло Гарасевич, Іван Могильницький. Адже саме вони відстоювали національну єдність галичан із придніпрянськими українцями, окремішність від поляків, але у приватному й публічному житті вживали польську мову, виголошували нею свої проповіді по церквах. У 30-ті роки ХІХ ст. М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич, запровадивши в літературі й інтелігентських колах українську народну мову замість північної польської, здійснили перелом не лише на мовному фронті Східної Галичини, а й у національній свідомості [11].

Крім того, у статті «Русалка Дністрова»: З нагоди вистави в Національному Музею» Є.-Ю. Пеленський стверджував, що «Русалка Дністрова» не виросла з місцевої галицької традиції, бо такої майже не було, а тогочасне письменство як високого, так і низького стилю майже не виходило поза релігійну сферу. Творці альманаху не були геніальними, тому не йдеться про абсолютну вартість їх творів, а лише про те, що вони своєчасно відчували дух доби, зуміли зібрати в одне ціле всі течії та стремління й «окрилили це щирим чуттям гарячого серця» [17, с. 142–143]. Дослідник наголошував, що Р. т. перебувала під впливом традицій літератури Наддніпрянщини, оскільки тоді в Галичині вже були відомі «Енеїда», «Слово о полку Ігоревім», збірники записів народних пісень. Свої думки вчений підтверджує словами М. Шашкевича, які той написав на початку вступного слова до альманаху «Русалка Дністрова». В них, на думку Є.-Ю. Пеленського, відображено усвідомлення трійчанами місця своєї творчості у загальнослов'янському контексті: «судилося нам послідніми бути» [17, с. 143].

Роль і значення творчої, громадської діяльності М. Шашкевича розкрито у статтях Л. Кінасевича і А. Княжинського, опублікованих у ювілейному збірнику «У століття «Русалки Дністрової» (Самбір, 1937–1938). Л. Кінасевич у статті «З історії світоглядної еволюції української молоді 1837–1937» писав, що «Русалка Дністрова» є першою вістункою нового життя... після смерті М. Шашкевича у 1843 р. Р. т. розпалась, бо Я. Головацький і І. Вагилевич зрадили ідеї юних літ. Зате гірчичне зерно Маркіяна зійшло, росло щораз могутніше, щораз потужніше, аж до повного відродження народу, аж до його найвищого ідеалу – власної держави». Загалом, Л. Кінасевич відводить М. Шашкевичу головну роль у пробудженні національної свідомості української молоді Галичини, без чого, на його думку, не можливо відбудувати національну державу. «...Самостійність є психічна конечність існування й розвитку нації, а Україна це символ ідеалів»; – це «... стяг, що під ним спішитимемо у бій» за національну ідею, яку становить « не лише питання мови, етнографічної відрубності, а питання політичної незалежності...» [9, с. 28].

А. Княжинський у публікації «Маркіян Шашкевич на фоні доби» відзначає, що М. Шашкевич був кволою, хворою людиною, але мав великий дух, був дужим бунтарем, який пробудив дух нації, що заснула, звеличував власну націю і завдяки цьому став для неї безсмертним [10, с. 38–39]. Автор статті порівнює М. Шашкевича з І. Котляревським на Придніпрянщині, Ю. Федьковичем – на Буковині, О. Духновичем – на Закарпатті [10, с.7].

Про існування різних контактів між українськими діячами тогочасної Галичини і Наддніпрянщини йдеться у публікації А. Курдидики «Бібліографія Маркіяна Шашкевича» у збірнику «Шашкевичіана» (1964). В ній автор посилається на дві статті Є-Ю Пеленського «Шевченко й Західна Україна» та «Шевченко і Галичина», які були опубліковані у Краківських Вістях (ч. 18, 10 березня 1940; ч. 48, 2 березня 1942) [2, с. 17, 22]. В обох працях Є.-Ю. Пеленський стверджує, що близькі до Т. Шевченка люди не тільки знали й цікавилися Галичиною, але й мали листовні та літературні зв'язки з представниками цього краю. Сам Шевченко у своїй особистій бібліотеці мав книжки про Галичину, тамтешнє життя, а з листа тодішнього етнографа і приятеля Шевченка П. Лукашевича до І. Вагилевича ми дізнаємося, що Лукашевич читав з Шевченком спільно «Русалку Дністрову». Є-Ю Пеленський доводив,

що поезія Т. Шевченка « – Воскресну нині ради їх, Людей закованих моїх...» була написана якраз під впливом вісток про важку, з погляду культури, долю тогочасної Галичини» [12, с. 31].

Проте, виокремлена вище інформація, зокрема, про ідейний ґрунт попередників, на який опиралися трійчани, про пробудження ними національної свідомості галичан і розрив з польським національно-визвольним та культурним рухом, про вплив культурних діячів Наддніпрянської України на творчість Р. т., що проявилася, насамперед, у використанні ними народної української мови як літературної та запровадженні єдиного з наддніпрянцями правопису – «кулішівки», про визначну роль М. Шашкевича, відсутня в енциклопедичних статтях, матеріалах різних довідкових видань, присвячених Р. т. Так, у дванадцятому томі «Української радянської енциклопедії» (Київ, 1963) міститься стаття про «Руську трійцю», яку названо прогресивним літературним угрупованням західноукраїнських письменників (без чіткої організаційної структури), художня творчість яких мала прогресивно романтичний характер. У статті наголошується, що звернення трійчан до історії не було втіканням від сучасності, а своєрідним прийомом агітації читачів на прикладах героїчного минулого. Зазначається, що Р. т. приділяла багато уваги збиранню й вивченню народної творчості, відстоювала право на існування народної мови, виступала проти різних шовіністичних проявів у поглядах на розвиток української культури у Галичині. Боротьба за українську мову виявилась у художній творчості діячів Р. т., у поетичних перекладах, у низці мовознавчих праць і граматик. Важливим у діяльності Р. т. названо активізацію літературної та публіцистичної діяльності провідних її учасників і видання ними альманаху «Русалка Дністрова». Як висновок стверджується, що твори діячів Р. т. поклали початок нової української літератури в Галичині [20, с. 450].

У радянському біобібліографічному словнику «Українські письменники» (Київ, 1963) подано персоналію М. Шашкевича як поета і організатора гуртка «Руська трійця», а також як дослідника давньої української літератури і фольклору, відродителя духового та літературного життя в Галичині. Діяльність Р. т. розглядається переважно в контексті українського літературного руху 30–40-х років ХІХ ст., пов'язаного зі збиранням етнографічних, фольклорних матеріалів, вивченням народної мови, а також поширенням національно-визвольних ідей [26, с. 598].

Автор статті «Руська трійця» у четвертому томі Радянської енциклопедії історії України (Київ, 1972) А. Халимончук відзначає, що діяльність літературного угруповання була пов'язана з антикріпосницьким, антисамодержавним рухом в Україні та в слов'янських країнах, з прогресивним рухом у літературі й науці Європи. Дослідник акцентує увагу на обізнаності гуртківців та їх позитивному ставленні до передової російської, польської, чеської, сербської та інших культур, а також – на зв'язках учасників трійці зі східноукраїнськими, російськими, чеськими вченими. «У художній творчості, що мала прогресивно-романтичний характер, діячі трійці закликали боротися за долю народу, працювати для розвитку рідної культури. У своїх працях вони зверталися до історії, що було своєрідним прийомом агітації читачів на прикладах героїчного минулого» [25, с. 40].

Отже, в радянських енциклопедичних статтях лише згадується про зв'язки представників Р. т. з українськими культурними діячами Наддніпрянщини, але не розкривається їхній зміст і впливи. Загалом, радянська історична наука й відповідно довідкові видання не пов'язували діяльність Р. т. з національним відродженням українців на західноукраїнських землях, тобто – з пробудженням національної свідомості галичан. У цих довідкових виданнях увага акцентується переважно на загальнослов'янському, антикріпосницькому характері та визначній ролі членів Р. т. у становленні української літератури на західноукраїнських землях, а також на фольклорно-етнографічній діяльності гуртківців. Тут відсутній ідейний аналіз «Русалки Дністрової», порівняння її ідейного змісту з творами українців Наддніпрянської України – І. Котляревського, П. Куліша, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки. Нічого не говориться і про вплив діяльності останніх на трійчан.

Не повною мірою відображає історіографію питання і стаття про Р. т. у сьомому томі «Енциклопедії Українознавства» (Париж; Нью-Йорк, 1973). Її автори, зокрема, зазначають, що угруповання розпочало національно-культурне відродження і мало виразно слов'янофільський і будительський характер. Воно об'єднувало молодь, яка прагнула працювати для народу, а деякі її представники були зв'язані з польським революційним підпіллям. Члени трійці стверджували, що русини Галичини, Буковини, Закарпаття є частиною українського народу, який має свою історію, мову, культуру. Поява і діяльність угруповання, яке переступило межі вузького культурництва, пояснюється соціально-

національним поневоленням українців в Австрійській імперії та пробудженням інших слов'янських народів. Історичною заслугою Р. т. названо видання «Русалки Дністрової» (1837), де замість язиччя, впроваджено живу народну мову. Альманах започатковує в краї нову українську літературу, він проиятий ідеєю слов'янської єдності, споріднений з Колларовою поемою «Slavy dsera» (Донька Слави) [15, с. 2657].

Варто зазначити, що радянська історіографія 70–80 років ХХ ст. багато дослідженнями саме цієї тематики: монографія М. Шалати «Маркіян Шашкевич: життя, творчість і громадсько-культурна діяльність» (Київ, 1969); перше (1972) і друге видання праці О. Петраша «Руська трійця»: М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та їхні літературні послідовники» (Київ, 1986); праці знаного дослідника Ф. Стебля, зокрема, його монографія у співавторстві з О. Полянським «Руська трійця в історії суспільно-політичного руху і культури України» (Київ, 1987); дослідження Р. Кирчів «Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці» (Київ, 1990). Автори згаданих праць чимало уваги приділяють творчій, громадсько-культурній діяльності Р. т., контактам галицької еліти зі Східною Україною, впливу національного відродження в Україні на Галичину, зв'язкам «Руської Трійці» з тогочасним польським революційним рухом. Особливої уваги варте виокремлення внеску трійчан у становлення й розвиток українського суспільно-політичного руху на західноукраїнських землях. Так, Р. Ф. Кирчів у своїй монографії зазначає: «Руська трійця своїми діями і діяльністю заклала основу національно-демократичної течії суспільного і культурного руху на західноукраїнських землях, мала у 30–40-х роках визначальний вплив на його розвиток, була його основним рушієм і представником» [8, с. 8–9]. Водночас дослідник підтверджує думки Є-Ю. Пеленського та багатьох інших західноукраїнських діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст. про те, що «не було таким уже непочатим краєм і абсолютним облогом те поле, на яке ступила на початку 30-х років «Руська трійця». Справедливіше буде сказати, що початок її значною мірою пов'язаний з кращими попередніми здобутками культурного руху в Галичині» [8, с. 17].

Після отримання Україною незалежності В. Сарбей у статті «Руська трійця», вміщеній у науково-популярному виданні «Історія України в особах, ХІХ–ХХ ст.» (Київ, 1995) [21, с. 80–81], писав про важливість праць письменників, істориків і народознавців з Наддніпрянщини: Д. Бантиша-Каменського, М. Максимовича, І. Котляревського, які

справили особливе враження на трійчан, стали для них необхідним історико-мовознавчим підґрунтям вивчення минулого українського населення Галичини та спонукали їх боротися за утвердження української мови в культурному житті Східної Галичини. На жаль, у статті не згадуються галицькі попередники Р. т., які мали на них не менший ідейний вплив, ніж східноукраїнські діячі.

Про зв'язки й наслідування Р. т. прикладу літературних сил Наддніпрянської України, ідеологів слов'янського відродження загалом, з метою піднесення освітнього рівня, пробудження національної свідомості галичан, відродження національного життя українського народу для його входження до кола вільних і культурних націй Європи, говориться і в енциклопедичній статті Ф. Стебля «Руська трійця» [22, с. 395].

Водночас, подібно радянським довідково-бібліографічним виданням, деякі сучасні публікації обходять питання наслідування Р. т. у своїй творчій діяльності праць визначних українських діячів Наддніпрянщини. Їх автори лише зазначають, що альманах «Русалка Дністрова» засвідчив процеси паралельного розвитку національної свідомості у літературі Наддніпрянської і Західної України [7, с. 774].

До визначальних історичних подій означеного періоду відносять діяльність «Руської трійці», зокрема, підготовку і випуск її діячами альманаху «Русалка Дністрова» (1837 р.), і автори статті довідкового видання «Події, що змінили Україну» (Харків, 2013) [6, с. 170].

Д. В. Журавльов у своїй публікації «100 ключових подій Української історії» (Харків, 2013) вихід альманаху «Русалка Дністрова» називає ключовою історичною подією. Разом з тим дослідник наголошує, що це було вже друге покоління українських громадських діячів (до першого належали Д. Зубрицький, І. Могильницький, І. Снігурський), яке рішуче виступило за єдність духовної і світської інтелігенції з народом, за використання давньої слов'янської та середньовічної української культурної спадщини, за активізацію культурних зв'язків з Наддніпрянщиною, за кириличну писемність і розмовну українську мову, чим, по суті, продемонструвало, єдність новонародженої модерної української нації по обидва боки Збруча [4, с. 217].

У цей же час Ф. Стеблій в енциклопедичній статті називає М. Шашкевича лідером національного відродження на західних землях України, подає його як натхненника, організатора і лідера Р. т., ініціатора її новаторських починань на засадах романтизму: народознавчої діяль-

ності, створення словника і граматики живої української мови, реформування правопису, використання гражданського шрифту замість напівуставу, впровадження рідної мови у повсякденне життя інтелігенції та церковні проповіді, виступів проти спроб латинізації українського письменства, утвердження живої розмовної мови як основи літератури [23, с. 602]. Зауважимо, що автор нічого не говорить про формування культу М. Шашкевича на західноукраїнських землях.

Дослідниця Л. Рева наголошує ще на одній важливій ролі трійчан, яка не відображена у довідкових виданнях: «... автори «Русалки Дністрової» рішуче поривали з церковною традицією, проголосивши право українського народу на рідну мову, літературу і культуру» [18, с. 128]. На нашу думку, за тих обставин це був рішучий крок, адже більшість представників української політичної та релігійної еліти Галичини через невпевненість у силах власної нації орієнтувалася на австрійський уряд, польський національно-визвольний рух та Росію. Таким чином, діяльність Р. т. сприяла пробудженню національної свідомості, самоідентифікації галицьких українців і становленню українського національного руху.

Насамкінець, варто зазначити, що серед значущих результатів діяльності Р. т. довідкові видання не вказують на започаткування трійчанами такої складової українського суспільного-політичного руху в Галичині, як його народовського напрямку [19, с. 41].

Висновки. Отже, довідкові видання ХХ – початку ХХІ ст. здебільшого не відображають усієї історіографії з цього питання. Насамперед це стосується того факту, що Р. т. у національному відродженні на західноукраїнських землях була наступницею і спадкоємицею традицій Перемишльського культурно-освітнього осередку (Товариства галицьких греко-католицьких священників і Перемишльського культурно-освітнього гуртка), успадкувавши від його діячів не лише культурно-освітні ідеї щодо відродження, захисту та запровадження руської (української) мови в навчанні, збереження народних традицій, зокрема фольклору, а й ідеї про історичну, мовну й етнічну єдність галицьких русинів з українцями Наддніпрянщини – ідею соборності українських земель.

У більшості довідкових видань говориться про визначальний вплив на трійчан літературно-мистецького національного відродження, що раніше проявилось у творчості діячів Наддніпрянщини, представників інших слов'янських народів. Однак не пояснюється, що їхній творчий приклад спонукав учасників Р. т. віддавати пріоритет створенню світських

творів перед релігійними та – перевагу у їх написанні народній, а не церковнослов'янській, мові. Говорячи про значення альманаху «Русалка Дністровая» як першої української книги, виданої народною мовою, лише в поодиноких сучасних довідкових виданнях зазначається, що в ній був вперше використаний наддніпрянський правопис – так звана «кулішівка». Видавши цей альманах, трійчани не лише проголосили право українського народу на рідну мову, літературу, культуру, а й порушили церковну традицію, хоча водночас виступили за єдність духовної і світської інтелігенції з народом. У довідковій літературі відсутня інформація про те, що завдяки своїй праці трійчани відкинули потребу у запровадженні латиниці, призупинили процес ополячення галицької інтелігенції, підірвали очікування послууху і вірності з боку австрійської влади, продемонстрували мовну і писемну єдність українців Австрійської і Російської імперій та зробили вагомий крок щодо активізації культурних зв'язків з Наддніпрянщиною, чим, по суті, й продемонстрували єдність новонародженої модерної української нації по обидва боки Збруча.

У матеріалах більшості сучасних довідкових видань не йдеться про створення культу М. Шашкевича, який на західноукраїнських землях вшановується нарівні з культом Т. Шевченка та посідає одне з передових місць в українській громадській і науковій думці. У довідковій літературі не акцентується увага на тому, що М. Шашкевича, який не піддався ні австрійським, ні польським, ні російським впливам, було визнано першим соборником у модерній історії України.

У довідковій літературі порушується питання зв'язків діячів Наддніпрянської України з Р. т., але не розкриваються їхній зміст, прояви, значення. Не повною мірою висвітлюється так зване «наслідування» гуртківцями творчості відомих поетів і письменників інших слов'янських народів. Інколи подається інформація про окремішність культурного розвитку на західних і східних українських землях. Здебільшого в енциклопедичних статтях не розглядається і не порівнюється ідейний зміст «Русалки Дністрової» з творами українських авторів Наддніпрянщини. У радянських довідкових виданнях ідея соборності замінена виразом – боротьба за долю і мову народу, а головну увагу акцентовано на визначній ролі Р. т. у формуванні української літератури на західноукраїнських землях.

В оприлюднених довідкових матеріалах відсутня інформація про масонський і польський революційно-визвольний рухи, які по-різному

впливали на процес формування ідейних поглядів діячів Р. т. як, зокрема, І. Вагилевича. Не згадується і такий результат діяльності гуртківців, як сприяння зародженню народовського національно-демократичного і суспільно-культурного руху на західноукраїнських землях.

Список бібліографічних посилань

1. Балицький П. Етюди з історії української книги (Перші українські видання в Галичині). *Життя і революція*. 1929. Кн. 5. С. 109–119.
2. Бібліографія праць Є. Ю. Пеленського. Вибрана бібліографія 1928–1948. Бльомберг: Бистриця, 1949. 39 с.
3. Возняк М. С. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. Львів: З друк. вид. спілки «Діло», 1924. 178, [2] с. URL: <https://bit.ly/3oFeFF>
4. Журавльов Д. В. 100 ключових подій Української історії. Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2013. 400 с.
5. Заброварний С. Перша «азбучна війна» в Галичині. *Наше слово*. 2011, 7 квіт. URL: <https://nasze-slowo.pl/persha-azbuchna-viyna-v-galichini>
6. Зубков С. К. Події, що змінили Україну. Харків: Факт, 2013. 384 с.
7. Історія української культури: у 5 т. Українська культура першої половини ХІХ століття. Київ: Наук. думка, 2008. Т. 4. Кн. 1. 1008 с.
8. Кирчів Р. Ф. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці». Київ: Наукова думка, 1990. 344 с.
9. Кінасевич Л. З історії світлої еволюції української молоді (1837–1938). *У століття «Русалки Дністрової»: ювіл. зб.* Самбір, 1937–1938. С. 18–29. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=10580>
10. Княжинський А. Маркіян Шашкевич на фоні своєї доби. *У століття «Русалки Дністрової»: ювіл. зб.* Самбір, 1937–1938. С. 7–17. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=10580>
11. Комарниця М. (2013) 100-ліття Русалки Дністрової у світлі галицької преси. *Зб. пр. Н.-д. ін-ту пресознавства*. 2014. Вип. 4 (22). С. 370–382. URL: <http://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Zb/NDI2014/JRN/PDF/30.pdf>
12. Курдидик А. Бібліографія Маркіяна Шашкевича. *Шашкевичіана=Shashkevychiana*. Вінніпег. 1984. Ч. 10 (38-39). Рік. ХХІ. С. 30–32. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20208/file.pdf>.
13. Макарушка О. Початки нового українського письменства в Галичині. *Україна*. 1928. № 2. С. 41–47. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Ukraine/1928_Knyha_2.pdf?PHPSESSID=ksqle0ag4hl9ru87j9l00ng327
14. Маркіян Шашкевич. Азбука і абеткадло. *Літератур. місто. Онлайн-б-ка укр. літ.* Освітній онлайн-ресурс. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=3456>.

15. М. К. «Руська трійця». *Енциклопедія Українознавства*. Слов. ч. (ЕУ-П) / НТШ; гол. ред. В. Кубійович. Париж; Нью-Йорк, 1973. Т. 7. 2405–2800 с.

16. Охримович Ю. Розвиток української національно-політичної думки (від початку XIX століття до Михайла Драгоманова). Львів: Новітня бібліотека, 1922. 120 с. URL: <https://bit.ly/3MtiQLq>.

17. Пеленський Є. Ю. «Русалка Дністрова»: 3 нагоди вистави в Національному Музею. *Укр. Кн.* 1937. Ч. 6. С. 142–148. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=1252>.

18. Рева Л. Вплив національно-визвольної боротьби українського народу, очолюваної козацтвом, на розвиток культури в Галичині в першій половині XIX ст. *Нові дослідж. пам'яток козацької доби в Україні*: зб. наук. ст. 2013. Вип. 22. Ч. 2. С. 283–300.

19. Романів Т. Б. Остап Терлецький у суспільно-політичному житті Галичини останньої третини XIX століття: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2021. 221 с.

20. Руська Трійця. *Українська радянська енциклопедія*. Т. 12. / Акад. наук. Укр. рад. соц. республіки; гол. редкол.: М. П. Бажан (гол. ред.). Київ, 1963. 576 с.

21. Сарбей В. «Руська трійця». *Історія України в особах, XIX–XX ст.* Київ, 1995. 480 с.

22. Стеблій Ф. Руська трійця. *Енциклопедія історії України*. Київ : Наук. думка, 2012. Т. 9. 944 с.

23. Стеблій Ф. Шашкевич Маркіян. *Енциклопедія історії України*. Київ : Наук. думка, 2013. Т. 10. 784 с.

24. Тарас Шевченко – поет, художник, мислитель: (з матеріалів газети «Букovina»): бібліогр. покажч. / уклад.: Т. Д. Мурашевич, Ю. І. Калущ; Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, Наук. б-ка. Чернівці, 2014. URL: http://e-cat.scilib.chnu.edu.ua/reslib/elib/bib_ed_scilib/22.pdf

25. Халимончук А. М. «Руська трійця». *Радянська енциклопедія історії України*: у 4 т. Київ, 1972. Т. 4. 602 с.

26. Шашкевич Маркіян Семенович : [біогр. довідка і бібліографія]. *Українські письменники : біо-бібліогр. словник*. Київ : Держлітвидав УРСР, 1963. Т. 3. С. 598–609. URL: <https://bit.ly/3sVIsZf>.

27. Щурат В. На світанку нової доби. Статті й замітки до історії відродження Гал. України. Львів : НТШ, 1919. 179 с.

References

1. Balytskyi, P. (1929). *Etiudy z istorii ukrainskoj knyhy (Pershi ukrainski vydannia v Halychyni)* [Etudes on the history of Ukrainian books (The first Ukrainian editions in Galicia)]. *Zhyttia i revoliutsiia*, 5, 109-119. [In Ukrainian].

2. (1949). Bibliohrafiia prats Ye. Yu. Pelenskoho. Vybrana bibliohrafiia 1928–1948 [Bibliography of the works of E. Yu. Pelensky. Selected bibliography 1928–1948]. Blomberh, Germany: Bystrytsia. [In Ukrainian].

3. Vozniak, M. S. (1924). Yak probudylosia ukrainske narodnie zhyttia v Halychyni za Avstrii [How Ukrainian people's life awoke in Galicia under Austria]. Lviv, Ukraine: Z druk. vyd. spilky "Dilo". Retrieved from <https://bit.ly/3oFeFF>. [In Ukrainian].

4. Zhuravlov, D. V. (2013). 100 kliuchovykh podii Ukrainskoi istorii [100 key events in Ukrainian history]. Kharkiv, Ukraine: Klub simein. dozvillia. [In Ukrainian].

5. Zabrovarnyi, S. (2011, 7 apr.). Persha "azbuchna viina" v Halychyni [The first "alphabetical war" in Galicia]. *Nashe slovo*. Retrieved from <https://nasze-slowo.pl/persha-azbuchna-viyna-v-galichini>. [In Ukrainian].

6. Zubkov, S. K. (2013). Podii, shcho zminyly Ukrainu [Events that changed Ukraine]. Kharkiv, Ukraine: Fakt. [In Ukrainian].

7. Paton, B. Ye. & Danylenko, V. M. [Eds.] (2008). Istoriiia ukrainskoi kultury: u 5 t. Ukrainaska kultura pershoi polovyny XIX stolittia [History of Ukrainian culture: in 5 volumes. Ukrainian culture of the first half of the XIX century]. (Vol. 4). Kyiv, Ukraine: Nauk. dumka. [In Ukrainian].

8. Kyrchiv, R. F. (1990). Etnohrafichno-folklorystychna diialnist "Ruskoi triitsi" [Ethnographic and folklore activities of the "Russian Trinity"]. Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. [In Ukrainian].

9. Kinasevych, L. (1937-1938). Z istorii svitloi evoliutsii ukrainskoi molodi (1837-1938) [From the history of light evolution of Ukrainian youth (1837-1938)]. *U stolittia "Rusalky Dnistrovoi"*: yuvil. zb. (pp. 18-29). Sambir, Ukraine. Retrieved from <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=10580> [In Ukrainian].

10. Kniashynskyi, A. (1937-1938). Markiiian Shashkevych na foni svoiei doby [Markiiyan Shashkevych against the background of his time]. *U stolittia "Rusalky Dnistrovoi"*: yuvil. zb. (pp. 7-17). Sambir, Ukraine. Retrieved from <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=10580>. [In Ukrainian].

11. Komarnytsia, M. (2014). 100-littia Rusalky Dnistrovoi u svitli halytskoi presy [100th anniversary of the Dniester Mermaid in the light of the Galician press.] *Zb. pr. N.-d. in-tu presoznavstva*, 4 (22), 370-382. Retrieved from <http://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Zb/NDI2014/JRN/PDF/30>. [In Ukrainian].

12. Kurdydyk, A. (1984). Bibliohrafiia Markiiiana Shashkevycha [Bibliography of Markiiyan Shashkevych]. *Shashkevychiiana=Shashkevychiiana*. (Part 10 (38-39)). pp. 30-32). Vinnipeh, Canada. Retrieved from <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20208/file.pdf>. [In Ukrainian].

13. Makarushka, O. (1928). Pochatky novoho ukrainskoho pysmenstva v Halychyni [The beginnings of the new Ukrainian literature in Galicia]. *Ukraina*, 2, 41-47. Retrieved from https://shron3.chtyvo.org.ua/Ukraina/1928_Knyha_2.pdf. [In Ukrainian].

14. Markiiian Shashkevych. Azbuka i abetsadlo [Markiiian Shashkevich. Alphabet and alphabet]. *Literatur. misto*. Onlain-b-ka ukr. lit. Osvitnii onlain-resurs. Retrieved from <http://litmisto.org.ua/?p=3456PHPSESSID=ksqle0ag4h19ru87j9>. [In Ukrainian].

15. M. K. (1973). "Ruska triitsia" ["Russian Trinity"]. *Entsyklopediia Ukrainoznavstva*. Slov. ch. (EU-II)/NTSh; hol. red. V. Kubiiiovych. (Vol. 7. pp. 2405-2800). Paris, France. [In Ukrainian].

16. Okhrymovych, Yu. (1922). Rozvytok ukrainskoi natsionalno-politychnoi dumky (vid pochatku XIX stolittia do Mykhaila Drahomanova) [Development of Ukrainian national and political thought (from the beginning of the XIX century to Mykhailo Drahomanov)]. Lviv, Ukraine: Novitnia biblioteka. Retrieved from <https://bit.ly/3MtiQLq>. [In Ukrainian].

17. Pelenskyi, Ye. Yu. (1937). "Rusalka Dnistrova": Z nahody vystavy v Natsionalnomu Muzeiu ["Mermaid of the Dniester": On the occasion of the play at the National Museum]. *Ukrainska Knyha*, 6, 142-148. Retrieved from <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=1252>. [In Ukrainian].

18. Reva, L. (2013). Vplyv Natsionalno-vyzvolnoi borotby ukrainskoho narodu, ocholiuvanoi kozatstvom, na rozvytok kultury v Halychyni v pershii polovyni XIX st. [The influence of the national liberation struggle of the Ukrainian people, led by the Cossacks, on the development of culture in Galicia in the first half of the XIX-th century]. *Novi doslidzh. pamiatok kozatskoi doby v Ukraini*: zb. nauk. st., 22 (2), 283-300. [In Ukrainian].

19. Romaniv, T. B. (2021). *Ostap Terletskyi u suspilno-politychnomu zhytti Halychyny ostannoii tretyni XIX stolittia* [Ostap Terletsky in the socio-political life of Galicia in the last third of the XIX century] (PhD dissertation). Lviv. nats. un-t im. Ivana Franka. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

20. Bazhan, M. P. (Ed.) (1963). Ruska Triitsia [Russian Trinity]. *Ukrainska radianska entsyklopediia*. (Vol. 12). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

21. Sarbei, V. (1995). "Ruska triitsia" ["Russian trinity"]. *Istoriia Ukrainy v osobakh, XIX-XX st.* Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

22. Steblii, F. (2012). Ruska triitsia [Russian Trinity]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. (Vol. 9). Kyiv, Ukraine: Nauk. dumka. [In Ukrainian].

23. Steblii, F. (2013). Shashkevych Markiiian [Shashkevich Markian]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. (Vol. 10). Kyiv, Ukraine: Nauk. dumka. [In Ukrainian].

24. Murashevych, T. D. & Kalush, Yu. I.(Comp.). (2014). Taras Shevchenko – poet, khudozhnyk, myslytel: (z materialiv hazety "Bukovyna"): bibliohr. pokazhch. [Taras Shevchenko – poet, artist, thinker: (from the materials of the newspaper "Bukovyna"): bibliogr. index]. / Chernivets. nats. un-t im. Yuriiia Fedkovyicha, Nauk. b-ka. Chernivtsi. Retrieved from http://e-cat.scilib.chnu.edu.ua/reslib/elib/bib_ed_scilib/22.pdf [In Ukrainian].

25. Khalymonchuk, A. M. (1972). "Ruska triitsia" [Russian trinity]. *Radianska entsyklopediia istorii Ukrainy*: u 4 t. (Vol. 4). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

26. Pyvovarov, M., Synhaivska, H. & Fedorytenko, K. (1963). Shashkevych Markiiian Semenovych: [biohr. dovidka i bibliohrafiia] [Shashkevich Markiyan Semenovich: [biogr. reference and bibliography]. *Ukrainski pysmennyky: bio-bibliohr. slovnyk*. (Vol. 3). Kyiv, Ukraine: Derzhlitvydav URSR. Retrieved from <https://bit.ly/3sVIzZf> [In Ukrainian].

27. Shehurat, V. (1919). Na svitanku novoi doby. Statti i zamitky do istorii viprodrozhennia Hal. Ukrainy [At the dawn of a new era. Articles and notes on the history of the revival of Gal. of Ukraine]. Lviv, Ukraine: NTSh. [In Ukrainian].

Oleksandr Dudnik,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5206-1129>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: dudn70@ukr.net

REFLECTION OF THE HISTORIOGRAPHY OF THE "RUSKA TRIITSIA" IN REFERENCE BOOKS OF THE XX – AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

The purpose of the study – to show the degree of conformity of the content of reference literature of the XX – early XXI centuries to the results of scientific research on the creative and socio-political activities of the "Ruska Triitsia" to the results of scientific research on the creative and socio-political activities of the "Ruska Triitsia", as well as the formation of the cult of Markiyan Shashkevych. **Research methodology:** during the writing of the work the principles of historicism, objectivity, systematics and comprehensiveness were applied, as well as – general methods of scientific research – analysis, synthesis, comparison. **Scientific novelty:** for the first time an attempt was made to compare the content of reference publications on the Russian Trinity with the results of scientific research on this topic. **Conclusions.** We came to the conclusion that reference publications of the XX – at the beginning of the XXI century. for the most part do not reflect the entire historiography on the subject. First of all, it concerns the fact that the Russian Trinity in the national revival in Western Ukraine was the successor and heir of the traditions of the Przemysl Cultural and Educational Center (Society of Galician Greek Catholic Priests and Przemysl Cultural and Educational Circle). The Trinity inherited from him leaders not only cultural and educational ideas on the revival, protection and introduction of Ruthenian (Ukrainian) language in education, preservation of folk traditions, including folklore, but also the idea of historical, linguistic and the ethnic unity

of the Galician Ruthenians with Ukrainians of the Dnieper region – the idea of the unity of the Ukrainian lands. Most reference books mention the decisive influence of the literary and artistic national revival in the Dnieper Ukraine on the "Ruska Triitsia", as well as representatives of other Slavic peoples, but it is not explained that their creative example prompted the participants of the "Ruska Triitsia" to give priority to the creation of secular works over religious ones and to their preference in writing in the vernacular rather than the Church Slavonic language. Only in some modern reference books it is noted that in the almanac "Mermaid of the Dniester" the Dnieper spelling was used for the first time – the so-called "Kulishivka". There is no information in reference books that by publishing this almanac, the Trinity violated the church tradition, although at the same time they advocated the unity of the spiritual and secular intelligentsia with the people. By doing so, they rejected the need for Latin, slowed the process of polonization of the Galician intelligentsia, undermined the expectations of obedience and loyalty from the Austrian authorities, demonstrated the linguistic and written unity of Austrian and Russian Ukrainians and took a significant step forward to intensify cultural ties with the Dnieper region, which in fact demonstrated the unity of the newborn modern Ukrainian nation on both sides of Zbruch.

Keywords: "Ruska Triitsia", historiography, reference books, national revival, M. Shashkevych, I. Vahylevych, J. Holovatsky.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2022 р.